

PHÁT HIỆN DẤU TÍCH CỔ XUA CỦA NHÂN LOẠI Ở TÂY NGUYÊN

NGUYỄN KHẮC SỬ*

TÓM TẮT

Thành quả to lớn của các nhà khảo cổ học Việt - Nga là tìm được khu di chỉ về một nền văn hóa cổ xưa nhất của nhân loại tại Tây Nguyên, có niên đại khoảng 800 nghìn năm trước Công nguyên. Với tổ hợp công cụ đá trong địa tầng nguyên vẹn ở vùng An Khê, như công cụ chặt thô (chopper), nạo, mũi nhọn tam diện, ghè hai mặt (biface), rìu tay có gia công... được làm từ cuội sông/suối. Đó là các công cụ ở thời tối cổ của nhân loại - sơ kỳ thời đại Đá cũ. Phát hiện này đã chứng minh quá trình tiến hóa của con người khôn ngoan không chỉ có ở riêng châu Phi mà còn ở nhiều châu lục khác (đa trung tâm).

Từ khóa: chế tác công cụ; tổ hợp công cụ đá; tầng văn hóa; ghè đẽo.

ABSTRACT

An important result of Vietnamese and Russian archaeologists is the finding of a site of the most ancient culture of humankind in the Central Highland of Viet Nam, dated about 800,000 years BC. With the complex of stone tools in An Khê such as chopper, curettage, triangle and biface spearhead, hand axes... made from river/stream pebbles. They are the most ancient tools of mankind - early stone age. This finding demonstrated the evolution of homo sapiens not only in Africa but also in many other continents (multicenter).

Key words: Tool making; Stone Tool Complex; Cultural Stratum; Flaked.

Là con sông lớn duy nhất ở Tây Nguyên đổ về Biển Đông, sông Ba dài 374km, khởi nguồn từ dãy núi Ngọc Rô, Tây Bắc tỉnh Kon Tum, ở độ cao 1.549m, chảy theo hướng Bắc - Nam qua địa bàn tỉnh Kon Tum, rồi các huyện phía Đông của tỉnh Gia Lai và sau đó đổi hướng Tây Bắc - Đông Nam khi đi vào địa phận tỉnh Phú Yên và cuối cùng đổ ra cửa biển Đà Diễn, phía Nam thành phố Tuy Hòa.

Từ muôn đời nay, sông Ba đã ban tặng cho cộng đồng cư dân sống ở đôi bờ những sản vật quý giá của vùng chuyển tiếp từ cao nguyên đất đỏ xuống đồng bằng biển đảo. Nơi đây, trên đất An Khê, tỉnh Gia Lai, lòng đất sông Ba còn lưu giữ cho chúng ta một di sản văn hóa đặc sắc của nhân loại.

Bằng nỗ lực không biết mệt mỏi, từ năm 2014 đến nay, các nhà khảo cổ học Việt - Nga đã cẩn mẫn tìm kiếm, thăm dò và khai quật ở đây, bắt đầu chạm tới chiều sâu lịch sử theo đúng nghĩa đen, đưa ra bằng chứng chắc động về một nền văn hóa cổ xưa nhất của nhân loại, có niên đại gần 800 nghìn năm trước Công nguyên. Đúng hơn, đó là di sản văn hóa của các tiền nhân - những Người vượn đứng thẳng (Homo erectus) - tổ tiên trực tiếp của Người hiện đại (Homo sapiens).

Rìu tay GĐ 12 - Ảnh: Tác giả

* Viện Khảo cổ học

Di sản mà các tiền nhân để lại cho chúng ta hiện đã được tìm thấy ở đôi bờ sông Ba, trên các đồi gò gợn sóng, ở độ cao trên 450m so với mực nước biển, vốn là thêm bậc cổ nhất của sông này. Đó là các di tích mang tên Gò Đá, Rộc Tung, Rộc Gáo, Rộc Lớn và Rộc Hương, thuộc thị xã An Khê, tỉnh Gia Lai.

Trong các di tích này, các nhà khảo cổ đã tìm thấy tổ hợp công cụ đá nằm trong địa tầng nguyên vẹn, cấu tạo bởi sét, sạn sỏi phong hóa tại chỗ từ đá granite, đã bị laterit hóa. Di vật còn lại trong địa tầng là công cụ đá, là các chế phẩm do con người làm ra và những viên thiên thạch (tectit) rơi vào từ vũ trụ, ngót một triệu năm trước. Trên 100 viên thiên thạch tìm thấy ở đây gọi là rặng, có một "trận mưa" thiên thạch khi con người đang cư trú ở đây. Như vậy, thời gian thiên thạch rơi vào di tích có thể cũng là tuổi giới hạn sau của di tích.

Trong bề mặt tầng văn hóa có hiện tượng công cụ đá, mảnh tước nằm cùng những viên đá cuội lớn, những mảnh đá thạch anh tập trung thành cụm. Hiện tượng này gợi ý về một kiến trúc khu lều trại cổ xưa bằng việc sử dụng đá tự nhiên, lót nền lều trại, tránh lầy lội. Trong các di tích ở vùng An Khê còn thu được một số viên đá cuội đang trong quá trình ghè đẽo, chưa thành phẩm, cùng mảnh tước, hòn ghè..., đã xác/ghi nhận, ở vùng An Khê xưa không chỉ là nơi cư trú mà còn là nơi chế tác công cụ sớm của nhân loại.

Tổ hợp công cụ nổi bật trong các địa điểm vùng An Khê là những mũi nhọn lớn, hình khối tam diện, công cụ ghè hết một mặt (uniface), công cụ chặt thô dạng chopper, những công cụ nạo, công cụ hạch, tiêu biểu nhất là các mũi nhọn tam diện, công cụ ghè hai mặt (biface) và những chiếc rìu tay (handaxes) được gia công với trình độ kỹ thuật và thẩm mỹ cao, đặc trưng cho công cụ giai đoạn tối cổ của nhân loại - sơ kỳ thời đại Đá cũ.

Những công cụ này đều được làm từ cuội sông, sỏi, chất liệu đá quartz, quartzite hoặc silic rất cứng, với độ cứng 7/10 theo thang phân loại độ cứng của đá. Công cụ ở đây có kích thước rất lớn, trung bình rìu tay có độ dài 25cm, rộng 15cm, dày 10cm, nặng 2,5kg; chopper dài 18,2cm, rộng 11,7cm, dày 6,8cm, nặng 1,7kg, hoặc mũi nhọn tam diện, thân dài 17,3cm, rộng 13,cm, dày 6,5cm, nặng 1,9kg. Chúng được chế tác bằng kỹ thuật ghè đẽo trực tiếp, đá ghè đá, vết ghè to và thô, đan xen nhau, liên tiếp trên một rìa cạnh, ghè có hệ thống. Một số hạch đá sau khi ghè lấy mảnh tước được gia công thêm để thành công cụ chặt hoặc cái nạo không định hình.

Dưới góc độ kỹ nghệ chế tác công cụ đá, tổ hợp công cụ đá vùng An Khê đặc trưng cho phức hợp kỹ thuật: chopper - chopping tool/mũi nhọn (piks) hình khối tam diện/bifaces - handaxes. Trong đó, chopper - chopping tool chủ yếu tìm thấy ở khu vực châu Á, bifaces - handaxes nổi trội cho thời kỳ Đá cũ phương Tây, còn mũi nhọn hình khối tam diện (ba mặt) hiện chỉ thấy xuất hiện ở thời kỳ Đá cũ sớm vùng An Khê.

Cái khó nhất hiện nay là xác định niên đại tuyệt đối cho các di tích Đá cũ vùng An Khê. Trong lúc chờ đợi kết quả phân tích niên đại bằng phương pháp quang học kích thích phát quang (OSL) và phân tích tuổi tuyệt đối cho các tectit ở đây, chúng ta có thể đưa ra một vài cơ sở đoán định niên đại cho các di tích này.

Các di tích vùng An Khê đều nằm trên thềm cổ nhất của sông Ba. Thềm này theo bản đồ kỷ Đệ tứ 1:25.000 có tuổi sơ kỳ Cánh tân (Q13), cách ngày nay 2,7 triệu đến 1 triệu năm. Đây là giới hạn trước của di tích. Như chúng ta đã biết, Việt Nam nằm trong vùng trường rơi của thiên thạch Australia - Đông Dương, có tuổi từ 77 vạn đến 80 vạn năm. Trong hơn 20 mẫu thiên thạch ở Việt Nam đã được phân tích niên đại, thì mẫu ở địa điểm Cheo Reo gần An Khê và cùng hệ tầng An Khê, có tuổi là 77 vạn năm trước. Ta có thể lấy niên đại này làm giới hạn sau của di tích.

Khi phân tích so sánh hình thái và kỹ thuật chế tác công cụ đá An Khê với một số di tích sơ kỳ Đá cũ khác hiện biết ở Việt Nam, như: Núi Đọ (Thanh Hóa) (có tuổi 0,4 triệu năm), Xuân Lộc (Đồng Nai) (0,6 triệu năm), di chỉ Chongok - ni, ở lưu vực sông Imjin (Hàn Quốc) (0,2 triệu năm), văn hóa Soanian (Ấn Độ) (0,3 triệu năm) và Bách Sắc (Trung Quốc) (0,8 triệu năm), những người khai quật cho rằng, các chế phẩm tìm thấy ở An Khê có nhiều nét khác và cổ xưa hơn; có thể có tuổi khoảng 80 vạn năm trước Công nguyên. Chủ nhân các di tích nằm trong khung niên đại 1,0 triệu đến 0,4 triệu năm là những Người vượn đứng thẳng (Homo erectus) - tổ tiên trực tiếp của Người hiện đại (Homo sapiens) đứng giữa dòng tiến hóa của nhân loại.

Những phát hiện di tích sơ kỳ Đá cũ của người nguyên thủy ở vùng An Khê đã thay đổi nhận thức về lịch sử vùng đất và những hình dung xưa nay về đời sống của tổ tiên chúng ta.

Lần đầu tiên, giới khảo cổ học Việt Nam biết đến các di tích sơ kỳ Đá cũ trong địa tầng nguyên vẹn, có niên đại khoảng 800 nghìn năm trước Công nguyên, niên đại cổ xưa nhất hiện biết ở Việt Nam và Đông Nam Á. Như vậy, thượng lưu sông Ba là địa bàn sinh sống của tổ tiên loài người - Người đứng

thẳng (Homo erectus). Con người xuất hiện lúc nào, lịch sử được bắt đầu từ đó. Và, đây cũng là mốc mở đầu cho lịch sử Việt Nam. Lâu nay ở Việt Nam, chúng ta lấy mốc 500 nghìn năm, tuổi của hóa thạch người Thẩm Khuyên và Thẩm Hai (Lạng Sơn) làm mốc khởi đầu cho lịch sử Việt Nam. Nhưng, ở các di tích này chưa tìm thấy công cụ lao động - hành vi văn hóa rõ rệt nhất của con người. Cũng như vậy, ở Núi Đọ và Xuân Lộc đã tìm thấy công cụ, song, không có địa tầng như ở An Khê và tuổi của 2 di tích này không quá 60 vạn năm trước.

Việc phát hiện một loạt công cụ lao động có dấu tích chế tác ở nơi cư trú, thuộc nhiều địa điểm khác nhau và giống nhau trong vùng An Khê rộng lớn, đã làm thay đổi định đề lâu nay cho rằng, người cổ đại chỉ chế tác công cụ khi nào cực kỳ cần thiết, nên ở mỗi di tích chỉ thấy một hai công cụ. Lâu nay người ta cũng hình dung rằng, người cổ đại chế tác công cụ vạn năng, làm gì cũng được. Những phát hiện ở An Khê gợi ý về việc gia công chế tác công cụ từ chọn lựa chất liệu đến loại hình có thể có sự tương thích với chức năng sử dụng chúng vào việc chặt tre, chặt gỗ, xẻ thịt thú rừng, nạo da thú hoặc đào đất tìm củ, tìm con mồi...

Trong một thời gian dài, do không có tài liệu mới, nên người ta tin vào quan điểm "đối lập" về văn hóa giữa phương Đông và phương Tây. Theo đó, ở phương Tây, rìu tay xuất hiện sớm và thể hiện cho sự tiến bộ, năng động của con người, còn phương Đông tồn tại lâu dài công cụ cuội ghè đẽo dạng chopper, thể hiện cho khu vực bảo thủ, trì trệ, lạc hậu và hầu như không có đóng góp gì cho nhân loại. Những phát hiện công cụ ghè hai mặt và rìu tay ở An Khê không chỉ bác bỏ quan điểm sai trái này, mà còn bổ sung tư liệu mới vào con đường tiến hóa của loài người trên thế giới. Một giả định được thảo luận trên thế giới suốt 40 năm qua, quen cho rằng, sự hình thành con người đã diễn ra trên địa bàn châu Phi, như là nơi phát xuất đầu tiên, từ đó tỏa đi các nơi trên thế giới - thuyết nhất nguyên luận. Nhưng những phát hiện mới ở Việt Nam là cơ sở để các nhà khoa học chứng minh rằng, quá trình tiến hóa của con người khôn ngoan diễn ra song song trên những châu lục khác nhau - thuyết đa trung tâm.

Cũng nói thêm rằng, thượng lưu sông Ba còn lưu giữ được nhiều dấu tích văn hóa tiếp sau di tích của người tối cổ, đó là hàng chục địa điểm hậu kỳ Đá cũ (niên đại 30 nghìn năm), di tích đá mới với những chiếc rìu mài toàn thân và cả văn minh thời đại Kim khí, với trống đồng và khuôn đúc rìu đồng (đầu Công nguyên).

Những thế kỷ đầu Công nguyên, ở vùng hạ lưu sông Ba đã sớm hình thành các quốc gia cổ đại, như Lâm Ấp, rồi Chiêm Thành. Vào những thế kỷ VII - XV, vùng cửa biển Đà Diễn từng là trung tâm thương mại quốc tế sầm uất. Từ đây, một con đường buôn bán sản vật biển với các quốc gia cổ đại nằm sâu trong lục địa theo đường sông Ba lên Tây Nguyên rồi sang Lào, Campuchia, Thái Lan đã được tư liệu khảo cổ học xác nhận. Sau chiến thắng năm 1471, vua Lê Thánh Tông cho đặt bia trên núi Thạch Bi, đánh dấu sự hiện diện của quốc gia Đại Việt ở vùng đất phương Nam. Những thế kỷ tiếp theo, Đại Việt đưa nhiều lưu dân vào khai khẩn, lập xóm làng trên đồng bằng sông Ba, vùng đất Tuy Hòa và chuyển dần lên vùng đất Tây Nguyên. Cuối thế kỷ XVIII, bên bờ sông Ba, trên đất An Khê, tam kiệt Tây Sơn đã dựng cờ khởi nghĩa, tập hợp lực lượng Kinh - Thượng, xây dựng căn cứ địa vững chắc. Từ đây, nghĩa quân tiến xuống đồng bằng Nam Bộ tiêu diệt 5 vạn quân Xiêm (1785), vươn ra miền Trung giải phóng Phú Xuân (Huế), rồi tiến quân ra Bắc, đại phá quân Thanh (1789), giải phóng Thăng Long, thống nhất non sông, thu về một mối. Trong đoàn quân chiến thắng ấy, không ít người sinh ra và lớn lên bên dòng sông Ba, cùng tam kiệt Tây Sơn làm nên những chiến công hiển hách bậc nhất trong lịch sử chống ngoại xâm của dân tộc, mà đỉnh cao là chiến thắng Ngọc Hồi - Đống Đa - mùa xuân năm Kỷ Dậu (1789).

Công cuộc khai quật, nghiên cứu các di tích văn hóa của người tối cổ ở An Khê mới bắt đầu, sẽ còn tiếp tục triển khai theo chương trình hợp tác Việt - Nga đã được ký kết, chắc chắn còn nhiều phát hiện mới, lý thú. Tuy nhiên, từ những di tích, di vật đã phát hiện được, đã đặt ra cho chúng ta một số vấn đề cấp thiết, như: quy hoạch bảo vệ các di tích khảo cổ này; nguồn kinh phí khai quật, cách thức tập hợp các chuyên gia giỏi trên thế giới cùng khai quật nghiên cứu, kinh phí phân tích xét nghiệm các loại mẫu bằng phương pháp hiện đại nhất. Do vậy, đã đến lúc chúng ta cần xây dựng một chiến lược quản lý, bảo vệ di tích, xây dựng vùng An Khê thành trung tâm nghiên cứu lịch sử, văn hóa nhân loại ở tầm quốc gia và quốc tế, tập hợp đồng đội các nhà khoa học trong và ngoài nước, vừa nghiên cứu, vừa đào tạo chuyên gia, gắn nghiên cứu thuở bình minh của lịch sử với chương trình phát triển kinh tế - xã hội Tây Nguyên./.

N.K.Ỗ

(Ngày nhận bài: 21/7/2016; ngày phản biện đánh giá: 29/7/2016; ngày duyệt đăng bài: 11/08/2016).